

Ali Yaşar

<https://orcid.org/0000-0003-1705-3611>

Lecturer Doctor, Pamukkale University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of The Restoration and Conservation of Cultural Properties, Turkey, ayasar@pau.edu.tr

Atıf Künyesi | Citation Info

Yaşar, A. (2023). Foça'daki Pers Mezar Anıtı'nın (Taş Kule) Koruma ve Onarım Süreci Üzerine Gözlemler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (5), 1301-1310.

Foça'daki Pers Mezar Anıtı'nın (Taş Kule) Koruma ve Onarım Süreci Üzerine Gözlemler

Öz

Foça'nın yaklaşık olarak 7 km doğusundaki mezar anıtı, bir dere yatağının kenarında bulunmaktadır. Tüf taşından büyük bir kayanın işlenmesiyle yapılan ve M.Ö. IV. yüzyıla tarihlenen yapı iki katlıdır. Alt katında mezar odası bulunmaktadır. Zamansal süreç içerisinde ve insan etkili müdahaleler ile tahrip olan anıtın koruma ve onarım çalışmalarına 2000 yılında başlanmış, çalışmalar 2001 yılında tamamlanmıştır. Yapının kısmi kayıplarının bulunduğu bölümlerinde lokal ve bütün tamamlama şeklinde onarımlar yapılmıştır. Çalışmanın temelini yeni malzemeler kullanılarak yapılan tamamlamalar oluşturmaktadır. Tamamlamalarda kullanılan malzeme türleri, onarım yöntemleri ve üslubu, onarım malzemelerinin özgün malzeme ile uyumu ve estetik görünümü, müdahale boyutu, belirtme esasları açısından durumu, malzemelerin kalıcılık ve sürdürülebilirliği ile onarımların koruma tüzükleri açısından değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pers Mezar Anıtı, Onarım, Tüf Taşı, Polyester, Harç

Observations on the Conservation and Repair Process of the Persian Tomb Monument (Stone Tower) in Foça

Abstract

The grave monument, approximately 7 km east of Foça, is located on the edge of a stream bed. The building, made by processing a large rock from tuff stone, and dating back to the 4th century BC, has two floors. Alt katında mezar odası bulunmaktadır. There is a burial chamber on the lower floor. The conservation and repair works of the monument, which was destroyed over time and by human

interventions, started in 2000 and the works were completed in 2001. Local and fully completion repairs were made in parts of the building, where there were partial losses. The completions made using new materials constitute basis of the work. The types of materials used in the completions, the repair methods and style, the compatibility of the repair materials with the original material and their aesthetic appearance, the extent of intervention, their status in terms of specification principles, the permanence and sustainability of the materials and the evaluation of the repairs in terms of conservation regulations.

Keywords: *Persian Tomb Monument, Restoration, Tuff, Polyester, Mortar*

Giriş

Arkeolojik sahalardaki kültür varlıklarımızın tarihsel süreçler içerisinde çeşitli sebeplerden dolayı yıkıldığı, buna bağlı olarak yapı elemanlarının dağılarak bozulmalara uğradığı bilinen bir gerçektir. Bu süreçte, sistemli arkeolojik kazılar ile açığa çıkarılan anıtsal yapıların bilimsel çevreler tarafından anlaşılabilirdikleri; ancak toplumun geneli tarafından anlamlandırılmadıkları bilinmektedir. Varlıklarını tek başına bağımsız olarak sürdüren yapı elemanlarının koruma ve onarım çalışmaları ile kabul görmüş koruma tüzükleri çerçevesinde yeniden ele alınmaları ve anlamlı bir bütün haline getirilmeleri büyük bir önem taşımaktadır.

Bu bağlamda bozulmalara uğramış yapılardaki en büyük sorunların başında yapı elemanlarının aşırı tahrip olması, malzemedeki kayıpların görülmesi ve tekrardan kullanılması durumunu ortadan kaldırması gelmektedir. Bu tür sorunlar ile karşılaşıldığı durumlarda koruma ve onarım çalışmalarının önemli uygulamalarından biri olan taş tamamlama müdahaleleri yapılmaktadır (Şener, 2016, s.143-151; Yaşar, 2021, s. 124-136). Bu tür uygulamalarda sıklıkla anastylosis yapıldığı bilinmektedir. Anastylosis ile yıkılmış durumdaki antik yapılara ait kayıp elemanlar, minimum düzeydeki yeni malzeme ile tamamlanarak ayağa kaldırılmaktadır. Yıkılmış durumdaki anıtsal yapıların ayağa kaldırma müdahalelerinde temel referans kaynaklarımızdan en önemlisi 1964 Venedik Tüzüğü'dür (Erder, 1977, s. 167-190). Venedik Tüzüğü referans alınarak arkeolojik alanlarda koruma ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Tüzüğün maddelerine göre hareket edilmediği durumlarda bazen farklı durumlar ile karşılaşılmaktadır. Böyle durumlarda kültür varlıklarımızın bazen modern yapılara dönüşmesi, bazen de özgün malzemelerin yeni malzemelerin gölgesinde kaldığı bilinmektedir.

İzmir ili Foça ilçesinde bulunan Pers Mezar Anıtı'nın 2000'li yılların başında geçirdiği kısmi onarım çalışmalarına yer verilmiştir. Çalışmanın temelini yeni malzemeler kullanılarak yapılan tamamlamalar oluşturmaktadır. Tamamlamalarda kullanılan malzeme türleri, onarım yöntemleri ve üslubu, onarım malzemelerinin özgün malzeme ile uyumu ve estetik görünümü,

müdahale boyutu, belirtme esasları açısından durumu, malzemelerin kalıcılık ve sürdürülebilirliği ile onarımların koruma tüzükleri açısından değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

2. Pers Mezar Anıtı (Taş Kule)

Tüf ana kayasının işlenmesi sonucunda ortaya çıkarılan Pers Mezar Anıtı, aynı zamanda “Taş Kule” ve “Taş Ev” olarak da bilinmektedir (Görsel 1). Foça’ya yaklaşık olarak 7 km mesafedeki anıt mezar, günümüzde bir dere yatağının kenarında bulunmaktadır. Perslerin Foça’yı (Phokaia) ele geçirmeleri esnasındaki olayların tanığı olarak kabul edilir. Büyük bir kaya kütesinin işlenmesiyle oluşturulan anıtın Anadolu ve İran geleneğinde, Batı Anadolu’lu ustalar ile İranlı ustalar tarafından inşa edildiği düşünülmektedir (Özyiğit, 2003, 333-334).

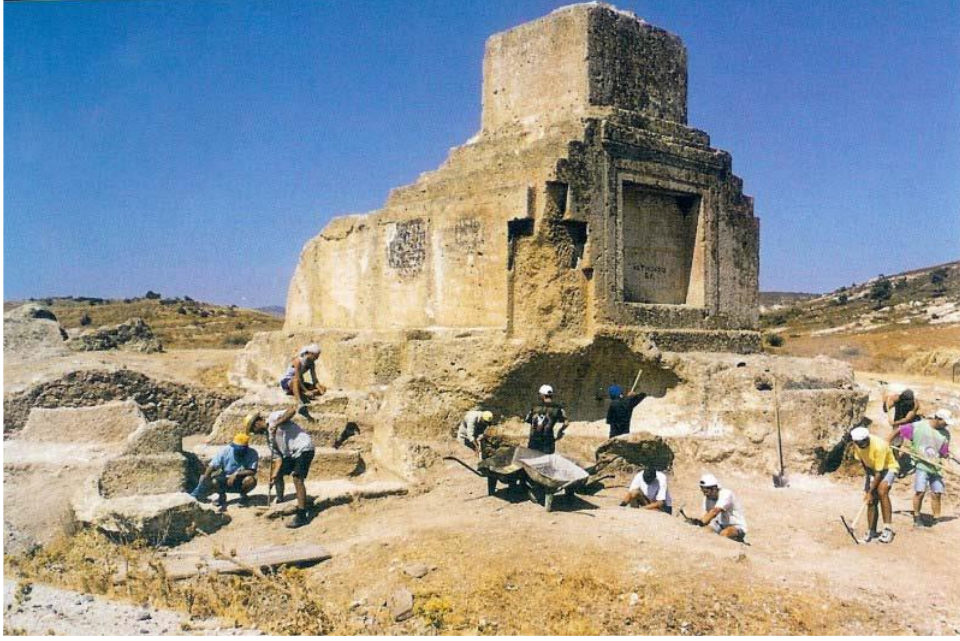
Görsel 1. Yapının Onarımlar Öncesi Genel Görünümü, Güneybatıdan Bakış (Cahill, 1988, Fig. 5)

Yapının ana gövdesini alt bölümü oluşturur. Üst bölümü ise kübik bir yapıya sahiptir. Yapının çatısına ait olan üst kütle ile alttaki ana gövde arasında 35-42 cm arasında değişen 4 basamak bulunmaktadır. Basamakların ilk üçü ön yüzde cephe ile kaynaştığı ve basamak özelliğini yitirdiği belirtilir. Kübik biçimli üst bölümün üzerinde bulunan küçük boyutlu basamaklardan yalnızca biri korunmuştur. Yukarıya doğru küçülerek yükselen anıt piramidal biçimlidir. Alt bölüm ön yüzünde sahte kapı modeli bulunmaktadır. Yapının gerçekte kapısı batı taraftadır. Buradan giriş odası ve mezar odasına geçilir. Mezar odasının sonunda döşemeye oyulmuş mezar bulunur. Sahte kapı önünde ateş yakma çukurları bulunmakta, yapının arka tarafında tahrip olmuş bir sunağa ait izlerin olduğu belirtilmiştir. 2000-2001 yılı kazı notlarında belirtildiğine göre (Özyiğit, 2003, 333 vd.), Pers Mezar Anıtı’ndaki kazı, restorasyon ve çevre düzenleme çalışmaları önemli bir yer tutmuştur (Görsel 2). Anıtsal yapının tüm yüzeylerinde koyu yeşil renkte canlı ve ölü halde kalkerleşmiş likenler bulunmaktaydı. Likenlerin taş

yapışıp bozulmalara neden olduğu belirtilmiştir. Yapının tüm yüzeylerinde çatlakların olduğu, çatlaklardan giren suların da donarak genişmesi sonucunda patlama ve kopmalar oluşmuştur. Ayrıca insan eliyle yapılan bozulmalar da mevcuttu. Mezar yüzeyine kazıma ve yağlı boya ile isimler ile ilanlar yazıldığı, definecilerin yaptığı tahribat ile mezar içerisinde ateş yakılması bu tahribatlardan bazılarıdır.

Görsel 2. Restorasyon Uygulamaları Öncesi Kazı Çalışmaları (Şahan, 2009, Şekil 53).

3. Tamamlama Uygulaması

3.1. Koruma ve Onarım Süreci

Pers Mezar Anıtı'nın yüzeyinde bulunan likenler, yapı taşında başta ufalanma ve kopmalar olmak üzere tahribata neden olmaktaydı (Özyiğit, 2003, s. 336 vd.). Zamansal süreç içerisinde oluşmuş olan çatlaklar, tehlike arz ediyordu. Çatlaklardan giren suyun kışın donması ve buna bağlı olarak hacminin genişlemesi tuf taşına zarar veriyordu. Aynı zamanda vandalizm sonucunda taş yüzeylerine kazıma ve yağlı boyalar ile yazılar yazılmış, yapı defineciler tarafından tahrip edilmişti. Bu nedenlerden dolayı 2000-2001 yılı çalışmalarında yapıya müdahalede bulunulduğu belirtilmektedir. İlk etapta yapı yüzeyini kaplayan liken ve is lekelerinin mekanik yöntemler ile temizlendiği, yapı taşında oluşmuş olan çatlak ve boşlukların hazırlanan onarım harcı ile dolgusunun yapıldığı belirtilmektedir. Harç ile tamamlama yapılan bölümlerde gözü rahatsız etmeyecek şekilde renklendirme yapılmış, tüm yüzeylerde taşın hava almasını sağlayan; ancak su geçişine izin vermeyen sertleştirici bir malzeme ile sağlaştırıldığı belirtilmiştir. Tüm yapı yüzeyi Rölöve çalışmaları sonrasında yapının restitüsyonu yapılmış ve tepe noktası yeni malzeme ile tamamlanarak yerine oturtulmuştur.

3.2.Özgün Malzeme ve Teknik

Pers Mezar Anıtı'nın tamamı sarımsı ve pembesi renklere olan ve zamansal süreç içerisinde sertleşen, kolay şekillenebilen, gözenekli tuf taşından inşa edilmiştir. Yapı elle şekillendirme yöntem ile işlenmiş ve son halini almıştır. Çatlak ve boşluklar ile taş örgü üzeri sıvada içerisinde tuf taşı kırıkları ile bağlayıcı malzeme bulunan taş hamuru karışımı kullanılmıştır. Yapının eksik piramidal üst bölümü ise polyester malzeme ile tamamlanmıştır (Görsel 3).

Görsel 3. Pers Mezar Anıtı, Özgün Malzeme Olan Tuf Ana Kayası ile Tamamlama Malzemeleri olan Taş Hamuru ve Polyester Malzeme (<https://hayatevi.org/2019/05/12/kirmizi-ege-kara-focateyn/#post/0> /).

3.3.Tamamlama Uygulaması

Anıtsal yapının piramidal çatısında bütün, yapı taşı yüzeylerinde ise lokal tamamlamalar yapılmıştır. Piramidal çatıda polyester malzeme kullanımı söz konusudur. Malzeme hazırlanmadan önce ilk olarak tuf yapı taşı yüzey dokusunun kalıbı alınmıştır. Devamında elde edilen kalıp, polyester malzeme üzerine basılmış ve böylelikle özgün yapı taşı dokusu polyester malzeme yüzeyinde elde edilmiştir. Piramidal biçimde hazırlanan polyester malzeme, vinç yardımıyla yerine oturtulmuş ve sabitlenmiştir (Görsel 4). Renk kontrastlığını minimum seviyeye düşürmek için polyester yüzeyine kök boyası uygulanmış, böylelikle özgün malzeme rengi ile yeni malzeme rengi arasında yumuşak bir geçiş sağlanmıştır.

Görsel 4. Polyester Malzemeden Yapılmış Piramidal Üst Çatının Yerine Yerleştirilmesi (Özyiğit, 2012, 300, Resim 8).

Bir diğer tamamlama müdahalesi, yapının eksik durumdaki tuf yapı taşında lokal tamamlamalar şeklinde yapılmıştır (Görsel 5). Tuf taşıdaki eksik bölümlerinde tuf taşı tozu ve bağlayıcı malzeme birleşiminden hazırlanmış “taş hamuru” kullanılmıştır. Bozulmaların tipine göre çatlaklarda harç dolgu, eksik bölümlerde ise yassı taş parçaları kullanılarak tamamlamalar yapılmıştır. Daha çok yapının köşelerinde görülen kayıplarda kullanılan yassı taş parçaları ile bağlayıcı harç kullanılarak örgü şeklinde tamamlama yapılmıştır. Eksikler için yapılan taş örgü, yüzeye göre daha düşük seviyede yapılmış, devamında yüzeyi harç ile sıvanarak eşit yüzey seviyesi elde edilmiştir. Aynı tip harç ile yapılan sıvamada özenli bir işçilik sergilenmiştir. Yapının farklı bölümlerinde bu yöntemle lokal tamamlamalar yapıldığı görülmektedir. Bir diğer uygulama şekli boşlukların ve çatlakların aynı onarım harcı ile (taş hamuru) dolgulanmasını esas almaktadır. Uygulama, onarım harcının el ile tuf yüzeyine bastırılarak sürülmesi ve böylelikle dolgulamanın gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Tamamlanan bölümlerde kullanılan sıva harcı, uzaktan bakıldığında gözü rahatsız etmeyecek, yakından bakıldığında ise algılanabilecek şekildedir. Harç uygulaması sonrasında yüzey kök boyası ile renklendirilmiş ve aşırı renk kontrastlığının önüne geçilmiştir. Uygulamalar sonrasında yapının tüm yüzeylerinde ve iç mekanlarında taşın nefes almasını sağlayan ancak su geçişine izin vermeyen sertleştirici bir malzeme ile sağlamlaştırma yapıldığı belirtilmiştir.

*Görsel 5. Tüf Ana Kayası ve Tamamlamada Kullanılan Taş Örgü ve Üzeri Sivama.
(<http://arkeodenemeler.blogspot.com/2013/07/pers-mezar-ant-izmir-aiolis-foca.html>‘ den değiştirilerek alınmıştır).*

3.4. Tamamlama Yöntemi ve Üslup

Tamamlama, yöntem açısından incelendiğinde müdahalelerde farklı yöntemler benimsendiği anlaşılmaktadır. Uygulamalarda benimsenen yöntemlerden ilki “Farklı Malzeme, Farklı Özellik: Taşın Polyester Malzeme ile Tamamlanması” yöntemidir.

Bu yöntemde orijinalinde tüf taşı olan eserin piramidal üst bölümü, polyester malzeme ile tamamlanmıştır. Özgüne göre hem malzeme seçimi hem de malzemenin korumaya uygunluğu farklı özellik göstermektedir. Polyester malzemenin kalıba döküm tekniği ile elde edilmiş olan üç basamaklı piramidal bölümün yüzeyi, tüf taşı yüzeyine benzetilmiştir. Bu noktada, antik dönem taş ustasına öykünen uygulayıcının kaygısı, tamamlamada özgün bezeme biçimini devam ettirerek her iki malzeme arasındaki doku farkını azaltmaya çalışmıştır. Benimsenen ikinci yöntemde ise “Farklı Malzeme, Benzer Özellik: Taşın Harç Malzeme ile Tamamlanması yöntemi” benimsenmiştir. Bu yöntem, tüf ana kayasının işlenmesi suretiyle vücut bulan yapının eksik bölümlerinin harç ile tamamlanmasını esas almaktadır. Uygulamada kullanılan harç, malzeme seçimi ve nitelikleri tüf yapı taşı ile aynı özellikte değildir. Uygulama, tıpkı ilk yöntemde olduğu gibi, gözenekli yüzey dokusunun tamamlama malzemesinde de devam ettirilmesini, yani aynı üslubu esas almakta olup özgün ile yeni arasındaki farkın azaltılması hedeflenmektedir.

4. Pers Mezar Anıtı'nda Kullanılmış Olan Onarım Malzemelerinin Son Durumu

Anıtın piramidal çatısında kullanılmış olan polyester malzemenin kendi bünyesinde (özellikle piramidal kısmın kenarlarında açılmalar) bozulmalar oluşmasına rağmen, özgün malzemeye olumsuz bir etkisine rastlanılmamıştır. Bir diğer onarım malzemesi olan ve taş hamuru, tuf ana kayasındaki kısmi kayıplarda dolgu malzemesi olarak, kısmi kayıplarının daha yoğun olduğu bölümlerde ise tamamlamalar yapılmıştır. Süreç içerisinde bu malzemenin kalıcılık ve sürdürülebilirlik açısından durumu incelendiğinde, malzeme de dökülmeler olduğu görülmüştür (Görsel 6). Bozulmaların yaşandığı bölümler, estetik görünümü olumsuz etkilemektedir. Bu durum, 2000'li yıllarda yapılmış olan onarım uygulamalarının tekrarını gerekli kılmaktadır. Benzeri bozulmalara, Batı Anadolu Bölgesi'ndeki antik kentlerde de rastlamak mümkündür.

Görsel 6. Pers Mezar Anıtı'nın Güney Batı Köşesi'nde Görülen Bozulmalar
(<http://arkeodenemeler.blogspot.com/2013/07/pers-mezar-ant-izmir-aiolis-foca.html> 'den değiştirilerek alınmıştır).

Sonuç

Açık hava koşullarında sergilenen yapıda nem ve iklim kontrolünün sağlanabilmesinin mümkün olmaması, iklimsel olaylarda gerçekleşen döngüsel oluşumlar karşısında yapı savunmasız kalmaktadır. Bu durum hem tuf yapı taşında hem de onarım malzemelerinde (harç ve polyester malzeme) mekanik gerilimlere ve devamında malzemelerde yapısal bozulmalara neden olmaktadır. Ancak mezar anıtındaki durumda daha çok onarım malzemelerinin olumsuz etkilendiği belirlenmiştir. Uygulamalar, malzeme kullanımına göre değerlendirildiğinde onarım harcı ve polyester malzeme, özgün tuf taşı ile renk ve doku uyumu açısından ve korumaya uygunluk bakımından farklı özellik taşımaktadır. Yapının eksik kısımlarında dolgu ve taş örgü

üzerine sıvama şeklinde kullanılan harç malzemedede çatlama, dökülme şeklinde bozulma türleri ortaya çıkmıştır. Bu tür malzeme kullanımı, kolay uygulanabilirlik ve maliyet açısından kabul edilebilir olsa da açık alanda sergilenen yapı ve yapı elemanlarında periyodik bakım gerektirir. Yapı genel itibariyle gerek harç dökülmeleri gerekse de yapı çevresindeki bitkisel gelişim nedeniyle periyodik bakıma ihtiyaç duymaktadır. Tamamlamada kullanılan bir diğer malzeme polyesterdir. Polyester kullanımı, arkeolojik alanlardaki yapı onarımlarında pek tercih edilmeyen malzeme türlerinden biridir. Yüksek akışkanlığı sayesinde özgün malzemeye kolaylıkla nüfuz eder. Ancak mezar anıtının piramidal üst bölümünde böyle bir durum söz konusu değildir. Kullanılan polyester reçine kalıba döküm tekniği ile üretildikten sonra bir araya getirilmiş ve özgün malzeme üzerine sabitlenmiştir. Polyester parça, istenildiğinde tekrar alınabilir durumdadır. Polyester malzemedede de açılma şeklinde bozulmalar oluşmuştur. Uygulamalardaki yaklaşım biçiminin belirlenmesine yönelik olarak yapılan inceleme, onarım malzemesinin oransal olarak yoğunluğuna ve onarım büyüklüğüne göre belirlenmiştir. Uygulamada az sayıdaki eksik parçası bulunan ve bütünlüğünü kısmen de olsa kaybetmiş yapı kalıntısında ayağa kaldırma yaklaşımı benimsenmiştir. Uygulamalar, belirtme esaslarına göre incelendiğinde, özgününde tuf taşından yapılmış olan yapıda farklı malzemeler tercih edilmesi onarımlarda belirtmenin sağlanması ilkesi ile uyumluluk sergilemektedir. Tamamlama malzemesi olarak kullanılan harçın kök boyası ile renklendirilmesi, özgün ile arasındaki aşırı renk kontrastlığını en aza indirmeye yöneliktir. Bu durum uygulamalardaki estetik görünüme önem verildiğini göstermektedir. Her iki tamamlama malzemesinin de yüzeyi özgün ile benzer şekilde işlenmiştir. Bu bakımından belirtmenin sağlanmasında işçilik farkı gözetilmemiştir. Tamamlama müdahalesi, işçilik açısından değerlendirildiğinde olumsuzluk görülmemektedir.

Pers Mezar Anıtı'ndaki koruma ve onarım çalışmaları 1964 Venedik Tüzüğü'ne göre değerlendirilmiştir. Tüzüğün 4. Maddesine göre; anıtın güneybatı köşe ve diğer bölümlerinde yapılmış olan harçlı tamamlamaların tekrarı gerekmektedir. Bu bakımdan açık alanlarda sergilenen yapılarda harçlı tamamlamalar, kalıcılık ve sürdürülebilirlik açısından uygun görülmemektedir. Tüzüğün 6. Maddesine göre, mezar anıtı koruma altına alınırken çevresinin de bakımı yapılmış ve koruma altına alınması sağlanmıştır. Tüzüğün 9. Maddesine göre değerlendirildiğinde, polyester ve harçlı eklemelerin özgünden farkı anlaşılabilir. Yapının tarihi ve estetik değeri korunmuş ve ortaya çıkarılmıştır. Uygulamalar, tüzüğün 12. Maddesine göre değerlendirildiğinde, eksik kısımlar tamamlanırken bütünle uyuma dikkat edilmiştir. Uzaktan bakıldığında gözü rahatsız etmeyen; ancak yapının yanına gelindiğinde tamamlamalar fark edilebilmektedir.

Kaynaklar

Alpaslan, İ. (2005). *Anadolu'da Podyumlu Mezar Mimarisi, MÖ. 6. - MÖ.4. Yüzyıl* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi].

Cahill, N. (1988). Taş Kule: A Persian – Period Tomb Near Phokaia. *American Journal of Archaeology*, 92 (4), 481-501.

Erder, C. (1977). Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır. *ODTÜ. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 167-190.

Özyiğit, Ö. (2003). 2000-2001 Yılları Phokaia Kazı Çalışmaları. 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 333-350.

Özyiğit, Ö. (2012). Phokaia, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları, *Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi-Klasik Arkeoloji-Sanat Tarihi*, A. Çilingiroğlu, Z. Mercangöz, G. Polat (Ed.), 293-312.

Şahan, M. M. (2009). *Batı Anadolu'da Podyum Mimarisinin Oluşumu* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi].

Şener, Y. S. (2016). Taş Eser Korumada Tamamlama Uygulamaları: Yöntem ve Uygulama Biçimlerine İlişkin Değerlendirmeler. *IV. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı, Türkiye Arkeolojisinde Taş: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar*, Prof. Dr. Hayriye Yeter Göksu Onuruna, P. Ayter, Ş. Demirci (Ed.), 143-151.

Yaşar, A. (2021). Milet Antik Kenti Ionic Stoa Binasındaki Taş Tamamlama Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 124-136.